

ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ”

НАУЧЕН ЦЕНТЪР ПО ВИЗАНТИНИСТИКА
„ПРОФ. Д.И.Н. ИВАН ЙОРДАНОВ“

ИСТОРИЧЕСКАТА РЕКОНСТРУКЦИЯ – ТРАДИЦИИ И ИНОВАЦИИ

МАТЕРИАЛИ ОТ ДЕВЕТАТА НАЦИОНАЛНА
КОНФЕРЕНЦИЯ ПО ИСТОРИЯ, АРХЕОЛОГИЯ И КУЛТУРЕН
ТУРИЗЪМ *ПЪТУВАНЕ КЪМ БЪЛГАРИЯ* – ШУМЕН,
4 – 5 ЮНИ 2024 ГОДИНА

ШУМЕН
2026

Редакционна колегия

Акад. проф. д.и.н. ВАСИЛ ГЮЗЕЛЕВ

Акад. проф. д.м.н. ДАМЯН ДАМЯНОВ

Проф. д.и.н. ИЛИЯ Г. ИЛИЕВ

Доц. д-р СТЕФАН МИНКОВ – съставител

Доц. д-р ТОДОР ТОДОРОВ – отговорен редактор

Гл. ас. д-р МАРИЯ ЙОРДАНОВА – съставител и коректор

Сборникът се публикува с финансовата подкрепа на Община Шумен

© Авторски колектив, 2026

© Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”, Шумен, 2026

ISBN 978-619-201-920-4 (print)

ISBN 978-619-201-921-1 (online)

KONSTANTIN PRESLAVSKY UNIVERSITY OF SHUMEN

**CENTER FOR BYZANTINE STUDIES
“IVAN YORDANOV”**

HISTORICAL RECONSTRUCTION – TRADITIONS AND INNOVATIONS

PROCEEDINGS OF THE NINTH NATIONAL CONFERENCE
ON HISTORY, ARCHAEOLOGY, AND CULTURAL TOURISM
JOURNEY TO BULGARIA – SHUMEN,
June 4 – 5, 2024

**SHUMEN
2026**

Editorial Board

VASIL GYUZELEV

DAMYAN DAMYANOV

ILYA G. ILIEV

MARIA YORDANOVA – compilation editor and proofreader

STEFAN MINKOV – compilation editor

TODOR TODOROV – editor-in-chief

This volume was published with the financial support of the Municipality of Shumen

© Authorial team, 2026

© *Konstantin Preslavsky* University Publishing House, 2026

ISBN 978-619-201-920-4 (print)

ISBN 978-619-201-921-1 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

CONTENTS

ПРЕДГОВОР.....	10
PREFACE	10

АНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ ANCIENT AND MEDIEVAL HISTORY AND ARCHAEOLOGY

НИКОЛАЙ СИРАКОВ

Относно поселищния живот на траките по средното течение на река Тунджа през втората половина на I хил. пр.Хр.	15
--	----

NIKOLAY SIRAKOV

Settlement Life of the Thracians Along the Middle Tundzha River in the Late First Millennium BC	15
---	----

СТАНИСЛАВА ЦАНЕВА

Български военни акции през управлението на император Анастасий I (491 – 518).....	24
--	----

STANISLAVA TSANEVA

Bulgarian military actions during the reign of Emperor Anastasius I (491 – 518).....	24
--	----

СТЕЛА ДОНЧЕВА,

НИКОЛАЙ НИКОЛОВ

Бронзова матрица за ремъчни накрайници с растителна украса от ранновизантийския период	40
--	----

STELLA DONCHEVA,

NIKOLAY NIKOLOV

Bronze die for strap tips with vegetal decoration from the Early Byzantine period.....	40
--	----

ИВАН Т. ИВАНОВ,

МАРИАНА МИНКОВА

Спорната дума "твирем" в Именника на българските владетели и проблемът с неговата достоверност	46
--	----

IVAN T. IVANOV,

MARIANA MINKOVA

Nominalia of the Bulgarian Rulers: the disputed word "tvirem" in it and the problem of it is credibility	46
--	----

МАРИАНА МИНКОВА,

ИВАН Т. ИВАНОВ

Върху смисъла на средновековната прабългарска титла ΚΑΝΑΣΥΒΙΓΙ	61
--	----

MARIANA MINKOVA,

IVAN T. IVANOV

On the meaning of the medieval bulgarian ruling title ΚΑΝΑΣΥΒΙΓΙ	61
--	----

ЖЕНЯ ЖЕКОВА

Непубликуван бронзов печат с псевдонадпис и патриаршески кръст от района на Шумен. Опит за идентификация	74
--	----

ZHENYA ZHEKOVA

Unpublished bronze seal with pseudo-inscription and a patriarchal cross from the area of Shumen. An attempt for identification 74

ДИЯН ЙОСИФОВ

Сферококусен съд от Плиска с необичайна форма 90

DIYAN YOSIFOV

The sphericoconical vessel from Pliska with unusual form 90

ЖЕНЯ ДОБРЕВА

Управлението на Владимир Расате (889 – 893 г.) в историографията 98

ZHENYA DOBREVA

The reign of Vladimir Rasate (889 – 893) in historiography 98

ДЕНИЦА ПЕТРОВА

Образът на цар Симеон в руските извори 111

DENITSA PETROVA

Tsar Simeon's image in the Russian sources 111

ИЛИЯ Г. ИЛИЕВ

Охридските архиепископи на „цяла България“ в плен на житейските бури 116

ILIYA G. ILIEV

The Ohrid archbishops of “all Bulgaria” in captivity of life's storms 116

МАРИЯ ДАРАКЧИЕВА

Находки, свързани с керамично производство от средновековната крепост

Овеч – град Провадия 123

MARIA DARAKCHIEVA

Finds related to ceramic production from the Medieval fortress of Ovech – Provadia 123

ПАВЕЛ ГЕОРГИЕВ

Castrum de cassano и европейският меридиален път за Константинопол през

Античността и Средновековието 130

PAVEL GEORGIEV

Castrum de Cassano and the meridional road from Europe to Constantinople during

Antiquity and the Middle ages 130

СВЕТЛАНА ВЕЛИКОВА

Средновековен град Червен. Жилищен квартал североизточно от Църква №1 150

SVETLANA VELIKOVA

The medieval town of Cherven. A residential neighbourhood located northeast of

Church No. 1. 150

ХРИСТО ДИМИТРОВ

Унгарски латиноезични извори за българските земи през XV век 166

CHRISTO DIMITROV

Hungarian Latin sources for the Bulgarian lands in the 15th century 166

<i>ХРИСТО КУЗОВ,</i> <i>ГЕРГАНА ИЛИЕВА</i>	
Късносредновековна сборна находка от археологически разкопки във Варна	170
<i>CHRISTO KOUZOV,</i> <i>GERGANA ILIEVA</i>	
Late Medieval collective find from archaeological excavations in Varna.....	170

<i>КАЛИНА АТАНАСОВА</i>	
Възстановка на български женски костюми от XVI век по илюстрация в Codex Vindobonensis 8626.....	183
<i>KALINA ATANASOVA</i>	
Reconstruction of 16th-century Bulgarian women's costumes based on an illustration in Codex Vindobonensis 8626	183

НОВА И СЪВРЕМЕННА ИСТОРИЯ **MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY**

<i>МИЛЕНА ГЕОРГИЕВА</i>	
Вилаетският вестник „Дунав” (1865 – 1877 г.) – за училищата и просветата в имперските селища	199
<i>MILENA GEORGIEVA</i>	
The vilayet newspaper "Danube" (1865 – 1877) – about schools and education in the imperial settlements	199

<i>ДЕНИС СИРАКОВ</i>	
Сливенският периодичен печат от 1871 – 1944 година – отражение на европейската модерност	217
<i>DENIS SIRAKOV</i>	
The Periodical Press in Sliven (1871–1944): A Mirror of European Modernity.....	217

<i>ИВАНКА ДЕЛЕВА</i>	
Двустранните българо-турски нормативни актове и решаването на бежанския въпрос между Балканските и Първата световна война	222
<i>IVANKA DELEVA</i>	
Bilateral Bulgarian-Turkish normative acts and the resolution of the refugee question in the period between the Balkan Wars and the First World War.....	222

<i>ВЛАДИСЛАВ ЛАЗАРОВ</i>	
Изтощените държавни ресурси като спирачка за включването на България в Първата световна война	235
<i>VLADISLAV LAZAROV</i>	
Depleted State Resources as an obstacle to Bulgaria's entry into World War I.....	235

<i>БИСЕР ГЕОРГИЕВ</i>	
Отражението на вътрешната сигурност върху външната политика на България в началните години на Първата световна война (1914 – 1915).....	248
<i>BISER GEORGIEV</i>	
The Impact of Domestic Security on Bulgaria's Foreign Policy in the First Years of World War I (1914 – 1915).....	248

<i>ЕВГЕНИЯ РУСИНОВА</i>	
Нови подходи към историята на книгата: диференциране или интегриране.....	271
<i>EVGENIYA RUSINOVA</i>	
New approaches to the history of the book: differentiation or integration	271

<i>НИКОЛАЙ ПОППЕТРОВ</i>	
Към интегралния прочит на идейната история на буржоазна България в нейната зряла фаза (1918 – 1944 г.).....	280
<i>NIKOLAY POPPETROV</i>	
Towards an integral reading of the ideological history of Bourgeois Bulgaria in its mature phase (1918 – 1944)	280

<i>ТОДОР ГАЛУНОВ</i>	
Законната кражба на гласовете от 1923 година	291
<i>TODOR GALUNOV</i>	
The Legal Stealing of Votes in 1923.....	291

<i>СТЕЛА СЛАВЧЕВА,</i> <i>БЕТА ХАРАЛАНОВА</i>	
Книжното наследство на Ростислав Бакалов, или за едно неиздадено ръкописно списание в Шумен (1929 – 1930 г.).....	301
<i>STELA SLAVCHEVA,</i> <i>BETA HARALANOVA</i>	
The Literary legacy of Rostislav Bakalov or an unpublished manuscript journal from Shumen (1929 – 1930)	301

<i>МИРОСЛАВ ТОШЕВ</i>	
Материали за традиционния поминък в Тозлука. Разпределение на обработваемите земеделски площи по видове засети култури в с. Куру Великьой, околия Осман пазар, през 1931 – 1932 г., според Основна данъчна книга за недвижимите имоти	311
<i>MIROSLAV TOSHEV</i>	
Materials for traditional livelihood in Tozluka. Distribution of cultivated agricultural areas by type of crops sown in the village of Kuru Veliköy, the vicinity of Osman Pazar in 1931 – 1932, according to the Basic Tax Book for Real Estate	311

<i>ВЕРА БОНЕВА</i>	
Чудомир и Серафим Северняк	327
<i>VERA BONEVA</i>	
Chudomir and Serafim Severnyak	327

ОБРАЗОВАНИЕ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО EDUCATION AND CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE

<i>НИКОЛАЙ АТАНАСОВ</i>	
Културното научно наследство – основа и бъдеще на знание и технологии	335
<i>NIKOLAY ATANASOV</i>	
Cultural and Scientific Heritage – The Base and Future of Knowledge and Technology	335

TETIANA SHAROVA

Studying the History of the Ancient World using electronic educational tools.....349

ТЕТИАНА ШАРОВА

Изучаване на историята на Древния свят с помощта на електронни образователни
инструменти.....349

НАТАЛИЯ ЕНЕВА

Мобилната изложба „Братя Шкорпил – пазители на историческата памет“
като ресурс за културен туризъм357

NATALIA ENEVA

The Mobile Exhibition “The Shkorpil Brothers—Guardians of Historical Memory”
as a Resource for Cultural Tourism357

ТАТЪЯНА ИЛИЕВА

Интерактивный музей как инструмент представления исторического повествования
о первых славянских учителях и их учениках перед широкой публикой365

TATYANA ILIEVA

Interactive museum as a tool for presenting the historical narrative of the First Slavic
Teachers and their disciples to the mass public365

СПИСЪК НА АВТОРИТЕ375

LIST OF THE CONTRIBUTORS.....375

СЪКРАЩЕНИЯ.....376

ABBREVIATIONS.....376

ВЪЗСТАНОВКА НА БЪЛГАРСКИ ЖЕНСКИ КОСТЮМИ ОТ XVI ВЕК ПО ИЛЮСТРАЦИЯ В CODEX VINDOBONENSIS 8626¹

КАЛИНА АТАНАСОВА

RECONSTRUCTION OF 16TH-CENTURY BULGARIAN WOMEN'S COSTUMES BASED ON AN ILLUSTRATION IN CODEX VINDOBONENSIS 8626

KALINA ATANASOVA

ABSTRACT: This paper is part of the activities in the project *Reconstruction of Bulgarian Customs and Music from the 16th Century. Presenting a Bulgarian Dance and the Hospitality Custom from the 16th Century Based on Data from Foreign Travelers* of Avitohol Association, head Dr. Petya Krusheva, collaborators Dr. Aleksandra Fall, Dr. Kalina Atanasova, Teodora and Dobrin Stoyanovs (Freya Formation), Emil Ivanov, partnered by Ethnographic Museum – Plovdiv.

The preparation work on the project is the scientific study of clothes and accessories dating to the 16th century. A trustworthy base is sought to make a recreation of one or more whole female costumes from Western Bulgaria. Information from contemporary observers, illustrations to travel notes and archeological findings are compared. Replicas, made as part of the study, are presented.

KEY WORDS: Bulgarian female costumes, Travelers, Codex Vindobonensis.

Основен източник на информация за българското облекло през XVI в. са пътеписите на различни посланици и пътешественици. Донякъде те се допълват от илюстрирани ръкописи, археологически находки, а също от турски закони и разпоредби за облеклото². Официални български портрети от периода не са запазени.

Двадесетина пътеписа от периода 1530-1587 г. съдържат описание на облекло на български жени, които за наблюдателите явно са изглеждали по-екзотично от мъжете и затова се споменават по-често (табл.1)³. Предимно се описват жителки на селищата около Ниш-Пирот, но се срещат описания и от други точки по Via Diagonalis – от района на София, Пазарджик, Харманли, а също и от Източна България.

Дата	Автор	За жителките на кой регион / селище се отнася описанието	Илюстрации
1530	Бенедикт Курипешич	?	-
1534	Бенедето Ламберти	Ниш, с. Клисурица	-
1546	Жан Шено	Ниш – София	да

¹ Настоящата разработка е част от дейностите по проект "Реконструкция на български обичай и музика от XVI век. Представяне на български танц и обичай „Гостоприемство“ от XVI век по запазени данни от чужди пътешественици", на сдружение Авитохол, ръководител докт. ПЕТЯ КРУШЕВА, сътрудници д-р АЛЕКСАНДРА ФОЛ, д-р КАЛИНА АТАНАСОВА, ТЕОДОРА И ДОБРИН СТОЯНОВИ (формация "Фрея"), ЕМИЛ ИВАНОВ; партньор Етнографски музей Пловдив.

Подготвителна дейност по проекта е научното проучване на женски дрехи и аксесоари от XVI в.

² Разгледани и анализирани при **ТОМОВА, Б.** Облеклото в турските закони от XV-XVI в. – В: *Phosphorion. Studia in honorem Mariae Čičikova*. София, 2008, 631 - 639. Съдържат общи описания на дрехи, шапки и обувки, но се дават също така подробности за детайли по материалите, дължината, понякога и за украсата.

³ Списъкът е съставен по **НАСЛЕДНИКОВА, В.** *История на българския костюм*. София, 1974, 50-53; **СТОЯНОВА-СЕРАФИМОВА, Д.** Монетната украса на българския народен женски костюм през XVI-XVII в. – *Българска етнография*, 1(1979), 17-20; **РАЙЧЕВСКИ, С.** *Нишавските българи*. София, 2004, 31-42 и няма претенции за изчерпателност.

1547	N/A секретар Анри II	Морава	-
1553	Антон Вранчич	Ниш, с. Суха Клисуре	-
1554	Ожие дьо Бусбек	София	-
1555	Ханс Дерншвам	с. Ветрен, Пазарджишко	-
1564	Якоб фон Бетцек	Морава	-
1567	Марио Антонио Пигафета	Ниш, с. Суха Клисуре	-
1570	N/A посолство на Естек	Ниш, с. Клисуре	-
1572	Филип дьо Френ Кане	Кратово – Кюстендил	-
1574	Пиер Лескалопие	Ниш, с. Клисуреца / Клисуре	-
1576	Саломон Швайгер	Ниш, с. Куручешме; Константинопол	да
1578	Стефан Герлах	Ниш, с. Куручешме / Бяла паланка	-
1578	Стефан Герлах	Клокотница до Харманли	-
1582	Жан Палерн Форезиен	София, с. Вакарел	-
1582	Мартин Грюневег	с. Юшенли, Варненско	-
1583	Анре фон Щайнах	Ниш, с. Куручешме	-
1584	Мелхиор Безолт	Ниш, с. Куручешме	-
1587	Райнхолд Лубенау	Ниш, с. Куручешме	-

Таблица 1. Списък в хронологичен ред на пътеписи с включени описания на българки

Повтарят се няколко общи мотива: българките носят пищни, макар и евтини накити; в тези накити са включени монети; косите, когато са оставени дълги, се носят на една или повече плитки с пришити в тях украшения. По-големи различия има във формата на описваните шапки, които могат да се разделят на няколко групи (табл.2):

А – подобни на чинии

Б – с неопределена форма

В – плоскости

Г – като кули, разширяващи се нагоре

Както изглежда, в региона Ниш – София (най-често описвания) са наблюдавани всички тези типове шапки.

Автор	Описание шапка	Прическа
Курипешич	-	плитки с украшения
Ламберти	"като че имат една чиния върху главата" ⁴	плитки с монети
Шено	"от парчета, без форма и фасон" ⁵	отрязани или дълги коси
секретар Анри II	"като голяма дъска за кълцане на месо"	къса за момите, дълга за жените
Вранчич	като блюда, ... с по-широката част към небето" ⁶	плитки с вълнени нишки и украшения, завързани в мрежа
Бусбек	"кулите върху главите им ... се издига над главата като фуния до една педя висока ... Горещ към небето е най-широк и отворен" ⁷	-
Дерншвам	-	много плитки като мрежа
Бетцек	"подобни на големи и дълбоки паници" ⁸	за момите много плитки, някои от конски косми, с украшения
Пигафета	"големи кулообразни шапки" ⁹	момите – малки плитки с монети
посолство Естербек	-	-
Кане	-	плитки с монети
Лескалопие	"големи плоскости на главите" ¹⁰	къси за момите, дълги за жените; плитки с конопени влакна
Швайгер	-	-
Герлах	-	дълги плетеници с монети
Герлах	"подобна на широка паница, покрита с платно" ¹¹	-
Форезиен	-	плитки, кърпи с монети
Грюневег	"като татарско седло" ¹²	момите - плитки с китки от пера

⁴ СТОЯНОВА-СЕРАФИМОВА, Д. Монетната украса, с. 17.

⁵ РАЙЧЕВСКИ, С. Нишавските българи, с. 32.

⁶ Пак там, с. 33.

⁷ НАСЛЕДНИКОВА, В. История, с. 52.

⁸ СТОЯНОВА-СЕРАФИМОВА, Д. Монетната украса, 19-20.

⁹ Пак там, с. 20.

¹⁰ РАЙЧЕВСКИ, С. Нишавските българи, с. 32.

¹¹ Пак там, с. 38.

¹² ГРОЗДАНОВА, Е., С. АНДРЕЕВ. Българите през XVI век. По документи от наши и чужди архиви. София, 1986, 179-180.

Щайнах	-	дребни плитки с монети
Безолт	-	плитки
Лубенау	"... Тези шапки долу са тесни и са високи две до три педи, като нагоре стават все по-широки и отворени" ¹³	коси в плетена мрежа от вълна или коприна

Таблица 2. Описания на шапки и прически

Много по-обща са описанията, отнасящи се за облеклото на торса. Повтарям елемент са бродираните ризи, които според някои описания са и единствената дреха. Споменават се също горна дреха и пояс (табл.3). Описанието на Грюневег включва надиплена фуста и нагръдник, но то единствено се отнася за Североизточна България, което го изолира от останалите.

Автор	Описание дрехи
Курипешич	"дрехи, извезани с коприна" ¹⁴
Вранчич	"ръкавите и нагръдната част на връхната им дреха са изпъстрени с по-дебели, разноцветни копринени шевици" ¹⁵
Бусбек	"обличат се почти само в едни ризи ... с разнообразна пъстра везба по един първобитен и смешен начин" ¹⁶
Герлах	"почти само с една дълга риза, препасана с пояс, която на предната страна и на ръкавите била шита ..." ¹⁷
Герлах	"...ръкавите на ризите си шити с червена груба коприна" ¹⁸
Грюневег	"Жените пък по носията си са почти еднакви с полските селянки. Носят надиплена фуста, ... Ръкавите на ризите по цялата си дължина са изпъстрени с пъстри шевици. Отпред на гърдите под шията носят престилка, обвесена със сребърни и златни пфениги." ¹⁹
Безолт	"различно (от туркините – бел. аз); рокли от дебело платно и колкото повече е изработена дрехата с бои, толкова за по-хубава я смятат" ²⁰
Лубенау	"ризите от грубо платно, обшити с всякакви цветни конци" ²¹

Таблица 3. Описания на облекло за торса

При такава липса на конкретика не е възможно да се реконструира цялостен костюм. Необходимо е обръщане към изобразителни източници, които да допълнят

¹³ РАЙЧЕВСКИ, С. *Нишавските българи*, 41-42.

¹⁴ НАСЛЕДНИКОВА, В. *История*, с. 50.

¹⁵ РАЙЧЕВСКИ, С. *Нишавските българи*, 33-34.

¹⁶ НАСЛЕДНИКОВА, В. *История*, с. 52.

¹⁷ Пак там, с. 53.

¹⁸ Пак там, с. 51.

¹⁹ ГРОЗДАНОВА, Е., С. АНДРЕЕВ. *Българите през XVI век*, 179-180.

²⁰ ШИШМАНОВ, И. *Стари пътувания през България в посока на римския военен път от Белград за Цариград*. София, 2022, с. 187.

²¹ РАЙЧЕВСКИ, С. *Нишавските българи*, 41-42.

данните за кройката и детайлите на облеклото и украсата на главата. Затова привличаме илюстрациите към два пътеписа – тези на Жан Шено²² и Саломон Швайгер²³. Те са публикувани с илюстрации на предполагаеми българки.

Пътеписът на Шено е отпечатан през 1887 г. Както посочва редакторът, гравюрите, илюстриращи България и Константинопол, са част от серия антверпенски гравюри от първата половина на XVI в., чиито автор вероятно е посещавал лично Османската империя²⁴. В сайта на Британския музей, където се съхранява първото издание на серията,²⁵ се уточнява, че тя е правена по рисунки на художника Питър Кук ван Елст от пътуването му до Истанбул през 1533 г.; дизайнът на гравюрите е правен от него по-късно, а самите гравюри са публикувани след смъртта му. Името на цялата серия е "Обичаи и мода на турците". На гравюра II: "Преминаване на керван" според надписа е показано посрещане на керванджии от местни гъркини (не става ясно точно къде)²⁶. Този надпис е изключително важен, тъй като в по-стари наши публикации, явно поради непознаване на предговора, гравюрата се приписва на самия Шено и се приема, че са изобразени българки. Не е изключено една от женските фигури – тази на преден план вляво – все пак да показва български реалии (Обр. 1)²⁷. С характерната украса на главата, текстилния пояс и висящите си ръкави тя силно наподобява облеклото на български ктиторки от края на XV в., а шапката ѝ може да е от типа на "голямата плоскост" на Лескалопие. Същевременно фигурата вдясно със своята триъгълна шапка, набраните на лакътя ръкави и праметнатото през рамо наметало показва традиция, твърде различна от българската и въобще балканската. Това, заедно с авторското определение за гъркини, прави извора несигурен и той няма да бъде използван тук.

Пътеписът на Швайгер, публикуван значително по-късно от същинското пътуване на автора, съдържа две гравюри по негови рисунки на българки. Тази в цял ръст от с. 42 показва облекло на населението около Куручешме (табл. 2). Илюстрацията е твърде обобщена, но все пак елементите на костюма личат добре: начелна превръзка; голяма плитка, съставена от няколко по-тънки; риза; горна дреха, която е прорязана отпред, закопчана с копчета, с висящи ръкави и стигаща до прасците; широк текстилен пояс; ниски обувки с връзки (Обр. 2). На илюстрацията от с. 43 се виждат само главата и раменете на младо момиче, срещнато според автора в Константинопол. Целта е била да се покажат халките на ушите и носа²⁸. Достоверността на тази рисунка е поставяна под съмнение²⁹.

Автор	Шапка	Прическа	Уши	Други накити	Торс	Описание в текста
Саломон Швайгер, с. 42	шнур (превръзка?)	плитка	халки с висулки	-	риза; горна дреха до прасците	-

²² CHESNEAU, J., C. H. A. SCHEFER. *Le voyage de Monsieur d'Aramon: ambassadeur pour le roy en Levant*. Paris, 1887.

²³ SCHWEIGER, S. *Ein neue Reyßbeschreibung auß Teutschland Nach Constantinopel und Jerusalem*. Nürnberg, 1608.

²⁴ CHESNEAU, J., C. H. A. SCHEFER. *Le voyage de Monsieur d'Aramon: ambassadeur pour le roy en Levant*. Paris, 1887, 60-61.

²⁵ <https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_E-6-1-7>, достъп 20.04.2024

²⁶ Благодаря на ПЕТЯ КРУШЕВА, която помогна с разчитането на старофренския текст под гравюрата.

²⁷ Детайлът е публикуван при СТОЯНОВА-СЕРАФИМОВА, Д. Монетната украса, с. 27.

²⁸ Няколко обеци и пръстен в носа се описват и при Лубенау (РАЙЧЕВСКИ, С. *Нишавските българки*, с. 41).

²⁹ ШИШМАНОВ, И. *Стари пътувания през България*, с. 169.

					с висящи ръкави; пояс; ниски обувки	
Саломон Швайгер, с.43	шнур (превръзка?)	плитка	халки с висулки	обеца в носа	кърпа около раменете	Българските жени имат обичай да окачват на ушите си всякакви обеци от пиринч, мед и др. ... Българките си кичат не само ушите, но и глезените, и ръцете под рамената, както и носовете си.
Codex Vindobonensis 8615, рис. 182	прочелник; кърпа	плитка с украшения	-	огърлица	риза с шевици; горна дреха до прасците с висящи ръкави; пояс; ниски обувки	-
Codex Vindobonensis 8626, с.28	шапка и прочелник; прочелник; тюрбан	плитка с украшения	дискове	гривни, огърлици на няколко реда	риза с шевици; горна дреха до прасците с висящи ръкави; пояс; ниски обувки	-

Таблица 4. Информация, извлечена от илюстрациите на Швайгер, Бек и Хендровски

Съществуват и илюстрирани албуми, част от посланически доклади на различни западни делегации, пътували до Истанбул, или поръчки от висши сановници и благородници с интерес към екзотичното. Отново не всички, особено тези от втората група, са достоверни. Два от тези албуми – Codex Vindobonensis 8615 и Codex Vindobonensis 8626, съхранявани в Австрийската национална библиотека, представляват интерес, тъй като съдържат и "портрети" на българи.

Codex Vindobonensis 8615 е съставен от няколко ръкописа, подвързани заедно³⁰. Важна за случая е частта на австрийския учен и колекционер Йероним Бек фон

³⁰ Дигитално издание на албума:

Леополдсдорф (1525 – 1596) и по-конкретно рисунка №182, според описанието на български жени (Обр. 3). Рисунката е с туш и е значително по-детайлна от гравюрата на Швайгер, но показва същия тип облекло. Начелната превръзка, маркирана при Швайгер, тук е развита в текстилна лента с апликации, плитката също е украсена с апликации, ризата е с бродерии при деколтето и по дължина на ръкавите, горната дреха е само малко по-дълга и с яка, а обувките са без връзки.

Предполагаемият автор на Codex Vindobonensis 8626 (Картини от турския живот)³¹ е Хайнрих Хендровски, художник на императорския пратеник Бартоломеус Пецен в Истанбул, а датирането е в периода 1589 – 1590³². Както и с пътеписа на Шено, необходимо е да се изчисти повторяемо объркване в нашата литература, при което рисунките се приписват на Йероним Бек. И двата кодекса – 8615 и 8626, вече са качени в дигитален вид в сайта на Австрийската национална библиотека и лесно може да се забележи различният стил на рисунките. Codex Vindobonensis 8626 е изключително ценен с това, че илюстрира различни съсловия (военни, евнуси, духовни лица) и националности (гръци, българи, евреи) в границите на Османската империя, с търсене на отличителните им знаци. Фактът, че рисунките са изработени в бързи техники – акварел и молив, – увеличава вероятността те да отразяват непосредствени впечатления. Популярната акварелна рисунка №28: "Български жени продават напитки на преминаващите пътници" (Обр. 4) повтаря същите елементи, които са показани при Швайгер и Бек, но се отличава с още по-висока детайлност и с допълнителни украси за глава и накити. По тази причина тя е най-подходящ обект за отправна точка при реконструкция на костюм от епохата. Тук ще бъдат разгледани поетапно всички показани елементи от облеклото в нея и възможният им реален вид на база съпоставка с другите източници.

Украси за глава. На четирите жени са нарисувани общо три ленти за глава. Първите две са видимо еднакви и представляват сребрист шнур с три златисти апликации на челото и слепоочията. Визуално те много наподобяват три прочелника от Западна България, съставени от кръгли апликации, свързани помежду си с верижки, с висулки за окачане на наушници. Най-ранният е част от Ръждавишкото съкровище (област Кюстендил) и е датиран XVI-XVII в. (Обр. 5), а другите два – от с. Грци, Видинско³³ и с. Копиловци, област Монтана³⁴, са датирани в XVII в. Вероятно като тип накитът е по-стар, тъй като в Ковей, област Долж, Румъния (географски много близо до Видин), са открити аналогични елементи от накит за глава, с датирание XIV-XV в.³⁵ И при трите български находки кръглите апликации са седем вместо три, но при Ръждавишкия накит централната и двете крайни (над слепоочията) са с повече украса от другите. Ето защо може да се допусне, че става дума за същия вид украшение като изобразеното при Хендровски. При находките този прочелник се съчетава с големи кръгли наушници, също окачени на верижки. На рисунката при първата жена отляво надясно той е комбиниран с гроздовидни висулки и шапка, подобна на качулка. Не е изключено висулките да са тип трепка, подобни

<https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_7950321&order=1&view=SINGLE>, достъп 24.04.2024.

³¹ Дигитално издание на албума:

<https://digital.onb.ac.at/RepViewer/viewer.faces?doc=DTL_2288088&order=1&vie-%20w=SINGLE>, достъп 22.04.2024 г.

³² TÛTÛNCÛ, M., Ö.ERDEM (ed.) Codex Vindobonensis 8626. Bilder aus dem türkischen Volksleben (1589-1590) – *Scenes From The 16th. Century Ottoman Empire*, 3, (2023), 4-5.

³³ ИВАНОВА, Н., П. АНДРЕЕВА, М. РЕХО (ред.) *Огледало на времето: женската красота през вековете*. Национален Археологически музей, каталози, том II. София, 2016, с. 161.

³⁴ СОТИРОВ, И. *Чипровска златарска школа*. София, 1984, с. 133, Обр. 90.

³⁵ ОҒА, S. Plăcuțe De Diademă De Pe Teritoriul României (Secolele XII-XV) – *Studii Si Cercetări De Istorie Veche Si Arheologie*, 58, Nr. 1-2, (2007), p. 128, 149, fig. 5.

на находка от с. Владимирово, Монтанско, датирана XVII в.³⁶ За шапката е трудно да се посочат аналози.

Третият прочелник се различава от първите два. Той е по-широк, кафяв вместо сребрист и, освен с трите големи златисти приложения, е покрит по цялата си дължина и със сребристи (ясно видимо, тъй като собственичката му е показана в гръб). По гъстата украса от приложения той съответства на прочелника при Бек и освен това наподобява прочелника на малката Драгана от Крекиковския манастир (1493 г.) (Обр. 6). Най-вероятно приложенияте са прикрепени към текстилна лента, каквато практика съществува още от Първото българско царство. Че този тип украса е запазила своята популярност, се доказва и по археологически път: в датирания в XVI в. гроб 57 от некропола в м. Долна Бартина, община Доспат са открити фрагменти от златоткана диадема и надушник³⁷.

Третата жена отляво надясно вместо прочелник носи необичайна шапка, най-общо наподобяваща тюрбан, но силно издадена над челото. Възможно е това да е шапката "без форма и фасон", за която говори Жан Шено. За целите на проекта е възпроизведена чрез експериментална археология (Обр. 7).

В украсите за глава на три от жените са забодени големи пера, с вид на щраусови. За украса с пера споменават Герлах и Грюневег, така че и в тази си част изображението може да се приеме за достоверно. Тъй като през предходните столетия няма данни за подобно украсяване, вероятно става дума за нова мода.

Косата на жената, показана в гръб, е заплетена с едри сребристи елементи, които в края на плитката се събират в грозд. Може да се допусне, че това са монети, тъй като точно през този период те навлизат масово като елемент в женските накити³⁸. Според описанията, плитките вероятно са допълнително обогатени с вълнени и конопени нишки.

Всички жени, дори тази с надушниците, носят масивни кръгли сребристи обеци – нещо, което се потвърждава и от текстовете.

Облекло за торса. И четирите жени са облечени еднотипно – бродирани ризи, цветни рокли, прорязани отпред и с висящи ръкави, текстилни пояси, чорапи и ниски обувки с връзки.

Пътешествениците, които изобщо коментират нещо различно от прическа и накити при българките, споменават най-вече гъстите бродерии при ръкавите и гърдите на ризите. На рисунката украсата е разположена като ивица около деколтето, в една или две надлъжни ивици по ръкава и една напречна при бицепса. По това тя съответства също на украсата на долни женски дрехи от Второто българско царство. Орнаментът е маркиран съвсем просто, с пресечени линии, така че вероятно е геометричен. Бродериите от Второто българско царство, чиито мотиви могат да се възстановят, са почти изцяло сърмени и неподходящи за съпоставка, тъй като в късното средновековие сърмената бродерия се изпълнява в специфична техника, чрез пришиване. Търсене на толкова близка връзка с предходния период обаче не е задължително необходимо, тъй като има данни, че през XVI в. българската бродерия е силно повлияна от турската. Нещо повече, турското везбено изкуство, развито в манифактура, през този период добива широка популярност и по на запад, например в Унгария³⁹. Запазени са египетски бродирани тъкани от периода XIII – XVI в., които дават представа за ориенталския геометричен орнамент (Обр. 8). Интересен факт е, че именно през XVI в. в Европа добива популярност т.нар. blackwork – контурна

³⁶ Изложени в НИМ София <<https://historymuseum.org/bulgaria-xv-xvii/>>, достъп 15.04.2024

³⁷ ДАМЯНОВ, Н. Раннохристиянска базилика и некропол в м. "Долна Бартина", община Доспат, Пловдивска област. – *Археологически открития и разкопки през 1987 г.* (1988), 188-189.

³⁸ СТОЯНОВА-СЕРАФИМОВА, Д. Монетната украса, 25-26.

³⁹ КОЕВ, И. *Българската везбена орнаментика. Принос към историята на народния орнамент.* София, 1951, 26-27.

бродерия, употребявана за долни дрехи, с предполагаем испански произход, чиито по-ранни образци имат силна прилика с египетските (Обр. 9).

Роклите на жените наподобяват халати, отворени отпред, с висящи ръкави и дълги до прасците. Поне един е с обърната яка. При Хендровски те не се закопчават, но при Швайгер и Бек от врата до пояса са нарисувани копчета⁴⁰. Висящият ръкав е популярен по българските земи още през Античността, а през средновековието има признаци да е употребяван от всички съсловия; има данни също за прорязана по цялата си дължина дреха, макар и без яка. Нарисуваните рокли също така донякъде съответстват на мъжките турски кафтани от XVI в., анализирани удачно от Бисера Томова, за които законникът на Селим I повелява да се шият "по новия обичай, та след това (дрехата - бел. моя) да е годна да се направи рокля"⁴¹.

Пристягането в кръста е с текстилен пояс, което е новост спрямо Второто българско царство. През XIV в. високопоставените мъже носят апликирани колани, а жените, с малки изключения, изобщо не препасват дрехите си. Обаче на всички запазени портрети от XV в. пояс се носи и от двата пола. Логичният извод е, че този аксесоар навлиза в българския костюм след турската инвазия и вероятно под нейното влияние.

Освен накитите в косите, жените носят гривни и огърлици, като огърлиците имат по-голямо значение за формиране на общото впечатление от костюма. Те са два вида: апликирана лента, плътно опасаваща врата (показана и при Бек), и тежки наниз на два и повече реда (за които пишат пътешествениците). И двата вида украшение са познати от предишни периоди, като тук се наблюдават резонни промени в детайлите, дължащи се на разликата във времето.

Обуване. Жените са обути в чорапи, съдейки по гънките около прасците им. Трудно е да се открият по-стари изображения, находки или описания на точно тази част от облеклото, затова тук няма поле за допълнителни коментари. Обувките са с връзки и наподобяват вида цървул от Северозападна България, описан от Л. Костов като връвчанка⁴². При Бек нарисуваните обувки са ниски, но без връзки.

Съпоставката с извори и находки показва, че рисунките на Бек и Хендровски могат да се приемат за достоверни. Те свидетелстват за един и същ тип костюм, носен в Западна България през XVI в. (Обр. 10). Очевидно прочелникът е накит, който се употребява без прекъсване от Първото Българско царство до XVI в. включително. В края на XIV в. в Западна България вероятно са се носели бижута с верижки, които са запазили популярност и в периода XV – XVII в. Налице са нови типове шапки и нови типове украса за глава (пера, монети). Отново вероятно в края на XIV в. или в началото на XV в. в женския костюм навлиза широкият текстилен пояс. Като цяло се наблюдава плавно преобразуване на костюма на Второто царство в нови, все по-различни форми.

СПИСЪК НА ОБРАЗИТЕ:

1. Питър Кук ван Елст, "Преминаване на керван" (детайл);
2. Саломон Швайгер, гравюра с българи (детайл);
3. Йероним Бек, рисунка на българки;

⁴⁰ Копчета от различни материали са откривани и в некрополи. Вж. **ВАЧЕВ, Х., М. СТАНЧЕВА.** Археологически проучвания на некропола при църквата "Св. Димитър", с. Арбанаси, Великотърновско – *Археологически открития и разкопки през 2003 г.* (2004), с. 204.

⁴¹ **ТОМОВА, Б.** Облеклото в турските закони от XV-XVI в. – В: *Phosphorion. Studia in honorem Mariae Šičíkova*. София, 2008, 633-635.

⁴² **КОСТОВ, СТ. Л.** Балканските цървули. – В: *Сборник в чест на Анастас Иширков по случай 35-годишната му професорска дейност*. София, 1933, 222-223.

4. Хайнрих Хендровски, "Български жени продават напитки на преминаващите пътници";
5. Прочелник от фонда на РИМ Кюстендил (снимка: личен архив);
6. Драгана, стенопис в Креиковския манастир (снимка: Иван Чокоев);
7. Авторска реконструкция на тюрбана от рисунката на Хендровски (снимка: Елина Тодорова);
8. Предница на риза, Египет, XIII в., колекция Купър-Хюит. Източник: <<https://collection.cooperhewitt.org/objects/18474037>>, достъп 25.04.2024 г.;
9. Ханс Холбайн, портрет на Джейн Сиймор (детайл), 1536-1537 г.;
10. Женски костюми от Западна България, XIV в. (авторска възстановка, снимка: Елина Тодорова).

Обр. 1

Обр. 2

Обр. 3

Обр. 4

Обр. 5

Обр. 6

Обр. 7

Обр. 8

Обр. 9

Обр. 10